

აბრევიაცია თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში

ცნებისათვის. აბრევიაცია სალიტერატურო ენის წიაღში აღმოცენებული მოვლენა, ფართო გაგებით ყოველგვარ სიტყვიერ შემოკლებას აღნიშნავს. ქართულ სალიტერატურო ენაში დღეს არსებული შემოკლებები (წ., იხ., გვ., შდრ., ა. შ. და სხვ.), ანდა ძველი ქართულის ქარაგმები (ხ⁻, რ⁻, ვ⁻დ) სხვა არაფერია, თუ არა აბრევიატურები ამ სიტყვის ყველაზე ფართო მნიშვნელობით. ისინი მიღებული პირობითი (შეთანხმებული) შემოკლებებია.

აქ შევვხებით ვიწრო მნიშვნელობით ხმარებულ ტერმინს, რომელიც ორი ან მეტი სიტყვისაგან შედგენილ სახელწოდებათა შემოკლებას გულისხმობს და ეყრდნობა არსებითად ინიციალურ (ე. წ. აკრონიმულ) პრინციპს, რომლის განხორციელებაც იძლევა შემადგენელ სიტყვათა პირველი ასოების შერწყმით მიღებულ ასოით გამოსახულებას. არც ეს პრაქტიკაა უცნობი ახალი ქართულისათვის, რომელმაც მხარი აუბა ევროპულ ენებში (მათ შორის, პირველ ყოვლისა, რუსულში) არსებულ გამოცდილებას და შექმნა წერტილებით გაფორმებული ამგვარი შემოკლებები: ე. ი., ე. წ., და ა. შ., და სხვ., და მისთ. (შდრ. რუსულში: т. е., т. н., и т. д., и др., и т. п.). უკანასკნელ ხანებში რამდენადმე გავრცელდა აგრეთვე მ. შ. (=მათ შორის), ისიც — რუსულის გავლენით (в т. ч. = в том числе).

მაგრამ ამ შემოკლებათა რაოდენობა არათუ სასრულია ზოგადად, არამედ უკიდურესად შეზღუდულიც და ამიტომ სათვალავშიც არ არის ჩასაგდები იმ ამოცანების ფონზე, რომლებსაც აყენებენ ჩვენი სპეციალისტები ობიექტურად არსებული სა-

ჭიროების დასაკმაყოფილებლად და სხვადასხვა პრობლემური საკითხის მოსაგვარებლად.

მეტი სიღრმისათვის ვიძლევიტ ზემოაღნიშნული ვიწრო გაგებით ხმარებული ტერმინის **აბრევიატურის დეფინიცია**:

აბრევიატურა არის სიტყვიერი შემოკლების სახე, რომელიც, გარდა იშვიათი გამონაკლისისა, წარმოადგენს ერთი ან ერთზე მეტი სიტყვა-ფორმისაგან შედგენილი ტერმინის ან საკუთარი სახელის (ონიმის) პირობით და იმავდროულად შეპირობებულ ასოით გამოსახულებას. იგი, როგორც წესი, ეფუძნება შემადგენელი სიტყვების ინიციალურ (აკრონიმულ) შეერთებას — ჩვეულებრივ, დამხმარე სიტყვების (კავშირ-ნაწილაკთა) გარეშე და, იშვიათად, მათი ჩათვლით (მაგ., მოსკოვის გეოდეზიის, აეროგადაღებისა და კარტოგრაფიის ცენტრალური სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის აბრევიატურული სახელწოდებაა ЦНИИГАиК).

აბრევიაციის მასობრივი პრაქტიკა დაკავშირებულია, ზოგადად რომ ვთქვათ, პოლიტიკურ-ეკონომიკური პროცესების ინტერნაციონალიზაციასთან, კონკრეტულად კი, ერთი მხრივ, კაპიტალიზმის მზარდ განვითარებასთან (XIX საუკუნეში), ხოლო, მეორე მხრივ, მეცნიერებისა და ტექნიკის არნახულ პროგრესთან (XX საუკუნეში), როგორც მსოფლიო ომების, ისე — მშვიდობიანობის დროს — პოლიტიკურ-ეკონომიკურ (მათ შორის სამხედრო) კავშირ-გაერთიანებათა ჩათვლით.

ეს კავშირები შექმნილია როგორც გეოგრაფიულ-არეალური პრინციპით, რაც საფუძვლად დაედო ზოგიერთი დიდი სახელმწიფოს სახელწოდებებს (USA, USSR; США, СССР; აშშ, სსრკ), ისე სამხედრო-პოლიტიკური ან კულტურულ-ეკონომიკური პრინციპით (NATO, HATO, ნატო; SEATO, CEATO, სეატო; OSCE, ОБСЕ, ეუთუ; UN, ООН, გაერო; ЮНЕСКО იუნესკო).

აბრევიაციის ისტორიისათვის. აბრევიაციის პრაქტიკა ჩამოყალიბდა და გავრცელდა იმ ქვეყნებში, რომელთა ეროვნული (სახელმწიფო) ენები ლათინური ანბანის სისტემაზეა დაფუძნებული. ყველა ეს ენა აბრევიაციის პერსპექტივის თვალსაზრისით ქართულ მხედრულ დამწერლობასთან შედარებით ორი ვადამწყვეტი უპირატესობით ხასიათდება:

1. ეროპულ ენებს მოეპოვებათ დიდი, ანუ მთავრული ასო-ები, რაც საშუალებას იძლევა ინიციალური, ანუ აკრონიმული წესით გაფორმებული აბრევიატურა ვიზუალურად გამოიკვეთოს;

2. ამ ენათა ასოების სახელწოდებები, გარდა იშვიათი გამონაკლისისა, ხმოვნებზე თავდება: ბე, ცე, დე... (გერმ.), ბი, სი, დი... (ინგლ.), ბე, ვე, გე, დე... (რუს.), რაც საშუალებას იძლევა მთავრული ასოებით გაფორმებული ვიზუალური გამოსახულება ზეპირი წარმოთქმითაც, მაშასადამე, აკუსტიკურადაც განმტკიცდეს.

ვიზუალური და აკუსტიკური მომენტების სიახლოვე და იდეალში მათი ერთიანობა (NATO ტიპისა) ქმნის იმ ჰარმონიას, რომელიც ასო-ბგერის ცნებას უდევს საფუძვლად და ურომლისო-დაც აბრევიატურა (ვიწრო გაგებით) პრაქტიკულად არ ზორცი-ელდება. ამ ფონზე, რაოდენ პარადოქსულადაც უნდა ჩანდეს, ქართული ენა, რომელსაც ასოსა და ბგერის თითქმის იდეალური შესატყვისობის გამო უდიდესი უპირატესობა აქვს სხვა ენებთან შედარებით, აბრევიაციის საკითხში შეუდარებლად მცირე შესაძ-ლებლობების მქონეა, კერძოდ:

ვიზუალურ მომენტთან დაკავშირებით ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ ქართული „მრავალრეგისტრიანი“ დამწერლობის მქონე ენაა, რომლის ასოებიც იწერება შუაშიც (4 ასო), მხო-ლოდ ზედა რეგისტრში (13 ასო), მხოლოდ ქვედა რეგისტრში (13 ასო) და სამსავე რეგისტრში (3 ასო).

ამიტომ, თუ შევეცდებოდით ასოების ხელოვნურ გადიდე-ბას ზედა რეგისტრში მათი ზევით აწევის გზით, ეს ვერავითარ ეფექტს ვერ მოგვცემდა იმ შემთხვევაში, თუკი აბრევიატურა მხოლოდ ზედა რეგისტრის ასოებისაგან იქნებოდა შედგენილი (როგორცაა, ვთქვათ, შპს). ერთადერთ იმედად რჩება კომპიუ-ტერის თანამედროვე პოლიგრაფიული შესაძლებლობები, რომლე-ბიც ასოების სიმუქით, ანდა ზომის გადიდებით აბრევიატურის ვიზუალურ მხარეს გამოგვაცოფინებს.

უფრო რთულადაა საქმე წარმოთქმის, ანუ აკუსტიკურ მხა-რესთან დაკავშირებით:

ქართულში არც ერთი სიტყვა (ე. ი. თეთრი სივრცით გამოყოფილი ლექსემა), ცალკე მდგომი თანდებულებისა და ნაწი-ლაკების, ანდა შორისდებულების ჩათვლით, არა გვაქვს ისეთი,

ხმოვანი რომ არ ახლდეს (შდრ. რუს. წინდებულები В, К, С). საერთოდ, ქართული სიტყვა სულ ცოტა ორასოიანია, რომელთაგან ერთი უსათუოდ ხმოვანია, ხოლო არსებითი სახელი, როგორც სალექსიკონო ერთეული (ე. ი. სახელობითში წარმოდგენილი) აუცილებლად ხმოვანზე მთავრდება (სახელთაგან ან მხრივ გამო-ნაკლისს წარმოადგენს **ეს**, **ეგ** და **ის** პირისა და ჩვენებითი ნაცვალსახელები და მათი ირიბი ბრუნვის ფორმები — **ამ** და **იმ**).

ვინაიდან აბრევიატურა, როგორც წესი, რთული შედგენილობის ტერმინის ან ანალოგიური სტრუქტურის ონიმის, ანუ საკუთარი სახელის (სახელწოდების) ასოითი გამოსახულებაა, ისიც ფაქტობრივ სახელს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარეობს უპირველესი მოთხოვნა ქართული ენისათვის, რომ აბრევიატურა ხმოვანზე მთავრდებოდეს. რაკი ევროპულ ენებში აბრევიაციის ზეპირ პრაქტიკაში ფართოდაა გამოყენებული ასოთა სახელწოდებები, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ქართული ამ თვალსაზრისით კარგ ანალოგს ვერ მოგვეცემს: აქ ორად ორი ასოს სახელწოდება მთავრდება ხმოვანზე: ანბანის პირველი ნახევრის ჩამკეტი **რ** — **რაე** და მეორე ნახევრის (ანუ მთელი ანბანის) ბოლო ასო **ჰ** — **ჰაე** (ძველ ქართულში იყო **ჰოე** — მ ასოს სახელწოდება).

ამიტომ, რომ არავითარი ეფექტი არ მოუცია რუსული KBH-ის ქართულ ადეკვატს — მსკ-ს („მზიარულთა და საზრიანთა კლუბის“ აბრევიატურას), რომლის ზეპირი ფორმის დამკვიდრებასაც გრაფიკულმა დიზაინმა — ინიციალების გადიდება (მანსანკანი) არათუ უშველა, არამედ, პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ ავნო: ორმაგი ინტერპრეტაციის საშუალება წარმოქმნა (მსკ და მანსანკანი ან მან-სან-კანი).

როგორც ვხედავთ, ყველა ეს დაბრკოლება ობიექტურად არსებობდა (და ამჟამადაც არსებობს) და მათ ვერ გავქცევით. ამიტომ, რომ, აღნიშნული ენებისაგან (მათ შორის — რუსულისგანაც) განსხვავებით, ქართული ენა, რომელიც ზემოთ ნახსენები ერთადერთი უპირატესობით — ასოსა და ბგერის იდეალური შესატყვისობით — სარგებლობს, თუნდაც იმ მცირეასაკოვანი ტრადიციების ფარგლებში, რომლებიც მას რეალურად აქვს, მიმართავდა იქნებ ნაკლებ ეკონომიურ, მაგრამ უკეთ გასაგებ, სემანტიკურად მეტი გამჭვირვალობის გზას. სემანტიკური გამჭვირვალობა კი ისტორიულად მუდამ ახასიათებდა თვით ძველ ენებში

გამოყენებულ ქარაგმებს. ესაა ძირითადად სამმარცვლიანი აბრევიატურები (ზოგ შემთხვევაში პირდაპირი სესხებით, ზოგშიც — კალკირებით, ანუ ნაწილობრივი სესხებით (საკდესი, საქდესი, ლიტფონდი, სამტრესტი, საქჩაი, მუშკორი, სპეცკორი და სხვ.).

უნდა ითქვას, რომ რუსულში არსებული ბევრი მნიშვნელოვანი აბრევიატურა ქართულში არც გადმოსულა. ასეთია, მაგ., ВУЗ რომლის გადმოღებისას ქართული ენა, ჩვეულებრივ, ზეპირ მეტყველებაში მსაზღვრელიანი შესიტყვეების დარად მხოლოდ პირველ კომპონენტს ხმარობს სრული სახით, მაგ.: უმაღლესში (< უმაღლეს სასწავლებელში) სწავლობს, გეოლოგიურ (< გეოლოგიურ ფაკულტეტზე) ჩააბარა. ასევე უთარგმნელი დარჩა: филфак, истмат, обком, физтех და სხვ.

ამიტომ ქართული ენის ეს თავისებურება — ნაკლები მიდრეკილება ევროპული ტიპის აბრევიაციისადმი — არ უნდა იქნეს დავიწყებული და ბოლო კომპონენტად მოკლე საზღვრული სიტყვები (ბანკი, ტრესტი, ფონდი...) მაქსიმალურად უნდა იქნეს ჩართული, რათა შესატყვისობა წერასა და წარმოთქმას შორის თუ სავსებით იდენტური არაა, რაც შეიძლება დაახლოებული იყოს. აქვე უნდა გავიხსენოთ ქართულ სასკოლო (ფიზიკურ) ტერმინოლოგიაში ფართოდ გამოყენებული აბრევიატურა — მქკ (= მარგი ქმედების კოეფიციენტი): ეკონომიისათვის ასე იბეჭდებოდა სახელმძღვანელოებში და იწერებოდა დაფასა და რვეულებში. მაგრამ ზეპირ მეტყველებაში არც მქკ-ს ხმარობდა ვინმე და არც მის ხმოვნიან ვარიანტებს: მქკი-ს, მქკა-ს, მქკო-ს ან მაქკ-ს.

ამრიგად, პრინციპი წერისა და წარმოთქმის იდენტურობის შესახებ არცთუ ადვილი განსაზოროციელებელი ჩანს. ცხადია, მასშტაბური, საერთაშორისო მნიშვნელობის ობიექტების სახელწოდებათა აბრევიატურები ყველა ენაში და მათ შორის ქართულშიც იდენტური იქნება მაშინაც კი, როცა იდენტური აბრევიატურების გაშიფვრისას სხვადასხვაობას ვაწყდებით (მაგ., ნატო, იუნესკო და მისთ.) ქართულად სხვა აბრევიატურებს მოგვცემდა: ჩატო-ს და მისთ.).

მაგრამ სრულ უნიფიცირებას აქ არ უნდა მოველოდეთ, მით უფრო, რომ ვერ უგულებელვყოფთ წერისა და წარმოთქმის განსხვავებულობას უფრო მცირე ერთეულების — ზომა-წონის

აღმნიშვნელ ერთეულთა ერთსიტყვიანი ტერმინების ოდენთან-
ხმოვნთან ტრადიციულ შემოკლებებში: ა = ამპერი, ვტ = ვა-
ტი, სთ = საათი, წთ = წუთი, წმ = წამი, გ = გრამი, კგ =
კილოგრამი, მ = მეტრი. კმ = კილომეტრი და სხვ., რომ არა-
ფერი ვთქვათ სხვა ჩვეულებრივ შემოკლებებზე, რომელთაც ზე-
პირ მეტყველებაში გაშლილად წარმოვთქვამთ.

ამ პირობებში უკვე არსებული, ტრადიციით განმტკიცებუ-
ლი ქართული აბრევიატურები წახალისების ღირსია. ეს პირველ
ყოვლისა ითქმის **გაეროს, ეუთოს** ტიპის თითო-ორი აბრევია-
ტურაზე. და მაინც, აუცილებლობის შემთხვევაში აბრევიატურე-
ბი შესაქმნელია და ისინი უნდა შეიქმნას ინდივიდუალური წე-
სით: ამ პროცესს ქართულში მასობრივი ხასიათი ვერ მიეცემა
და ბრმა წამხედურობა საქმეს მხოლოდ წაახდენს.

როგორც შემოკლებათა ქართულ ენაში მოქმედი ტრადიცი-
ები გვიჩვენებს, წმინდა აკრონიმული პრინციპის უნიფიცირებული
გამოყენება შეუძლებელია. ქართულისათვის ყველაზე მისაღებია
კომპლექსური მიდგომა, და არა მხოლოდ ერთი რომელიმე
პრინციპით შეზღუდვა (რისი მაგალითებიც ბოლო ხანებში არა-
ერთგზის შეგვხვდრია ქართულ პრესაში¹).

ამ ტრადიციების პრაქტიკიდან ამოსვლით, წინამდებარე წე-
რილში შემოთავაზებულია სარეკომენდაციო და გამოსარიცხი წე-
სები. ამასთან, ქართულისა და უცხოური აბრევიატურებისათვის
წესები ცალ-ცალკეა შედგენილი.

აბრევიაციის ეს წესები თანამედროვე სალიტერატურო
ქართულში ემყარება წერისა და წარმოთქმის მაქსიმალური ადეკ-
ვატურობის პრინციპს, აგრეთვე აბრევიატურის ფონეტიკურად
დაუბრკოლებელი წარმოთქმისა და მეტ-ნაკლები სემანტიკური
სიცხადე-გამჭვირვალობის მოთხოვნებს.

1. აბრევიატურას არსებითი სახელი ფუნქცია აქვს. სახელი
კი ქართულში ხმოვნის (მასთან, ბოლოკიდური ხმოვნის) გარეშე
არ არსებობს. ამიტომ აბრევიატურა, როგორც სახელი, სულ
ცოტა ერთხმოვნისანი, ანუ ერთმარცვლიანი მაინც უნდა იყოს.
გამონაკლისად დარჩება გარკვეულ სიდიდეთა, ზომა-წონის ტრა-
დიციული, მხოლოდ წერაში მიღებული ერთეულები, რომლებიც

¹ იხ., მაგალითად, რ. ბერულავას პუბლიკაციები ბოლო წლების ჟურნალ-
გაზეთებში.

ზეპირ მეტყველებაში გაშლილი სახით წარმოითქმის (გ, კგ, ლ, მ, კმ, სმ, ვტ, სთ, წთ, წმ და ა. შ.).

2. ამასთანავე, ერთმარცვლიანი აბრევიატურა ქართულში ტიპობრივი არ არის, ძალზე იშვიათია და მხოლოდ წერილობითი სახით არსებობს (**თსუ**, უფრო ადრე — აგრეთვე **სპი**). ზეპირ მეტყველებაში ეს მოდელი პრაქტიკულად არ გამოიყენება. ამიტომ ერთმარცვლიანი აბრევიატურა რეკომენდებული არ არის.

3. სახელობით ბრუნვაში წარმოდგენილი ნებისმიერი სიგრძის არსებითი სახელის მსგავსად, აბრევიატურაც ქართულში მუდამ ხმოვანზე მთავრდება. ეს ხმოვანი ან ფუძისეულია (**მაგთი, ეუთო, საქჩაი**), ანდა — სახელობითი ბრუნვის ნიშანი (**სახმშენი, ჯეოსელი**).

4. აბრევიატურა დაუბრკოლებლად უნდა წარმოითქმებოდეს. ამ მიზნით აბრევიატურაში ფონეტიკურად შეუთავსებელი თანხმოვნები (მაგ.: დსთ, დღგ) ხმოვნით უნდა გაიმიჯნოს (სასურველია — შესამოკლებელი სიტყვის პირველი ან ბოლო ხმოვნით), ანდა მთელი მარცვლით. ამ გზით აბრევიატურა სემანტიკურადაც უფრო გამჭვირვალე გახდება.

5. თუ აბრევიატურის ბოლო შემადგენელი სიტყვის ფუძე მოკლეა (ერთმარცვლიანია), რეკომენდებულია აბრევიატურაში იგი სრული სახით დარჩეს (**ტრესტი, ბანკი, ფონდი**), ხოლო წინამავალი კომპონენტი შემოკლდეს როგორც აკრონიმიის წესით, ისე პირველი მარცვლის (თანხმოვნიანად) გამოტანის წესით (მაგ., **სახბანკი**). უპირატესობა მიეცეს სემანტიკურად უფრო ნათელ ვარიანტს.

6. ქართული აბრევიატურა იწერება შერწყმულად, უღეფისოდ (**საქწიგნი, თბილგაზი**).

7. უცხოურ აბრევიატურათა ქართულად გადმოცემისას რეკომენდებულია:

ა) მასშტაბური მნიშვნელობის ობიექტების ფართოდ გავრცელებული სახელწოდებები პირდაპირ, უთარგმნელად იქნეს გადმოღებული (**NATO — ნატო, SEATO — სეატო, იუნესკო...**);

ბ) ყველა სხვა შემთხვევაში, როცა აბრევიატურა ინიციალური ასოებისაგან შედგება და მათი ანბანური სახელწოდებებით წარმოითქმის (ინგლ. **BBC**, რუს. **КГБ**), მაშინ ქართულ ტრანსლი-

ტერაციაში ყოველი ასოს სახელწოდების წარმოთქმა დეფისით ემიჯნება მომდევნოს (ბი-ბი-სი, კა-გე-ბე);

გ) ბრუნვის ნიშნები ბოლო კომპონენტს უდევსოდ ერთვის (ბი-ბი-სიმ, კა-გე-ბეს). ზეპირ წარმოთქმაში თანხმოვანზე გათავებულ აბრევიატურას (CNN სი-ენ-ენ) სახელობითში დაერთვის ბრუნვის ნიშანი ი და იბრუნვის უკუმშველ სახელთა მსგავსად (ნათ. სი-ენ-ენის), ხმოვანზე გათავებული აბრევიატურა (მაგ., OPT) კი — უკვეცელ სახელთა მსგავსად (ნათ. ო-ერ-ტეს).¹

¹ აბრევიაციის ეს წესები ზოგადი სახით რეკომენდებულია „ჟურნალისტის სტილისტიკურ ცნობარში“ (რომელიც მომზადებულია ავტორთა კოლექტივის მიერ), თბ., 2002, გვ. 217-221.